

עבודה זרה עו

משה שווערד

יום ב' של חג הפסח

1. שערים מצויינים בהלכה

דף עו. גזירה קדירה שאינה בת יומא משום קדירה בת יומא. כתב בתשרי נודע ביהודה (מהד"ת יו"ד סי' נא) דכל זה בנתבשל בה איסור תורה, שאז אם יבשל בה כשהיא בת יומא יבוא לידי איסור תורה דטעם כעיקר, לכן גזרו שאינה ב"י אטו ב"י, אבל אם מתחילה לא נבלע בקדרה רק איסור דרבנן, והיה מותר להשתמש בה אחר מעת לעת, מותר אפי' לכתחילה בלי הגעלה, דכאן אין לגזור אטו ב"י, שהרי אפילו ביומא אין כאן איסור תורה, ועי"ש שמחזק סברא זו, ולבסוף כתב דאין

להקל בזה כיון שלא נמצא כן בפוסקים, וכן המנהג כשנאסר איזה כלי דאין להשתמש בה בלי הגעלה, והנח להם לישראל כו'. ועי'

2. חדושי הרשב"א על מסכת עבודה זרה דף עו/א

להיות כהגעלה. ...

ואיפשר לומר דהכי קאמא דקדשים כיון דהגעילין על ידי בשולן קודם שיבא לידי נותר די לו בכך ואע"פ שלא ליבנו, לפי שעל ידי גיעול של מחר יוצא ממנו רוב בליעתו עד שלא נשאר בו אלא איסור קלוש מאד, ואותו המעט הקלוש אין בו כדי שיחול עליו איסור נותר מתוך מיעוטו וקלישותו, וכן אותו הבלוע שנתפשט בכלי איננו אלא משהו וקלוש מאד, והילכך בבשול זה ג"כ מתמעט ונקלש קצת עד שלא נשאר בו כדי שיקבל איסור נותר, אבל אם לא בשל בו למחר קודם שיבא לידי נותר, הוה ליה בליעתו גדולה ורבה ויש בה כדי שיחול עליה אסור נותר אפילו בתוך דפני הכלי ובעי ליבון ככלים של גויים, והילכך בגיעולי גויים גם כן כיון דאיסורא בלעי, אם משתמשין בו על ידי האור אע"פ שהגעילו ויצא ממנו רוב בליעתו על ידי הגעלתו, מכל מקום כיון שנשאר בו מעט מן האיסור אותו המעט אסור ואוסר אם יהיה בו יומן, ועוד שאין מבטלין אותו לכתחלה, והילכך צריך ליבון אפילו להשתמש בו ברותחין שלא על ידי האור, כנ"ל. ...

3. חדושי הרשב"א על מסכת עבודה זרה דף עו/א

תינח שלמים דכיון דלשני ימים מתאכלי [מקמי] דליהו נותר קא הוו להו גיעול. וא"ת אכתי מי ניתא, והא ממעט לשלמים דהאידינא מזמן אכילתן שאינם נאכלין אלא עד זמן שלמים דאתמול משום דטעמן [של] שלמים דאמש איתיה בהני דהאידינא. יש לומר דאינו ממעטן מזמן אכילתן כלל משום דהוי נותן טעם בר נותן טעם, כי ההיא דפרק כל הבשר (חולין קיא, ב) דגים שעלו בקערה מותר לאכלן בכוחה שהבשר נותן טעם בקערה ומן הקערה בדגים ועדיין הוא היתר, וכמו כן שלמים דאתמול נתנו טעם בשפוד ומן השפוד בשלמים דהאידינא ועדיין הוא היתר, דשלמים דאתמול זמנן עד הלילה הבאה. אלא מההיא דמתרצינן בסמוך אמרי לא צריכא דכי מבשל בה חטאת האידינא הדר מבשל בה האידינא שלמים וכי הדר בשיל למחר חטאת או שלמים חטאת דלמחר ושלמים דהאידינא בהדי הדדי שלים זימנייהו, קשה דמכל מקום כשמבשל לשלמים אחר חטאת מייתי קדשים לידי פסול: דאוסר שלמים הללו לזרים ולנשים ולעבדים, דאין נאכלין אלא לזכרי כהונה כחטאת הבלוע בהו, ולא שייך למימר הכא נותן טעם בר נותן טעם, דלא אמרינן הכי אלא כשיש שני נותן טעם של היתר קודם שיבא האסור, כמו דגים שעלו בקערה שיש שני נותני טעם של היתר קודם שיאכלם בכוחה, כך מצאתי בספר התרומות, וצ"ע:

4. רש"י מסכת עבודה זרה דף עו עמוד א

שם דחטאת דלמחר ושלמים דאתמול בהדי הדדי קא שלים זמנייהו. ל"ד דשלמים דאתמול שלים זמנייהו בסוף היום וחטאת דהיום לא יושלם זמנה עד למחר בבוקר מה"ת ועד חצי הלילה מדרבנן אלא דר"ל דגם השלמים עדיין לא נעשו נותר בעת בישול החטאת:

5. חדושי הרשב"א על מסכת עבודה זרה דף ע"א

אי הכי הגעלה נמי לא ליבעי. כך גריס רש"י ז"ל, וכן כתובה בפירושי ר"ח ז"ל. וכתב הרמב"ן נ"ר לא מצאתי כן בעקר הנסחאות, ואין צריך [להגיה, להגעה לרבא משום הכי בעי לה משום דלא להוי של כל יום ויום נותן טעם] בשני שאם נתן בו טעם חוזר הוא כמוהו ומיד נעשה נותר הגיעול, ובקדשים עצמן של יום שני ישלם זמנן כזמן של יום ראשון ונמצא מביא קדשים לבית הפסול, וכענין ששינונו בפרק דם חטאת (זבחים צ"ז, א) בשל בו קדשים וחולין או קדשי קדשים וקדשים קלים אם יש בהן נותן טעם הרי הקלים כחמורין וטעונין מריקה ושטיפה ופוסלין במגעם, ואם אין בו נותן טעם אין הקלין נאכלין כחמורים, ובמסכת פסחים (מה, א) נמי אמרינן יקדש להיות כמוה שאם פסולה היא תפסל ואם כשרה תאכל כחומר שבה, ומשום הכי בעי הכא הגעלה כדי שלא יהא ראשון נותן טעם לשני אלא של שני מבטל של ראשון להיות כמוהו, אלו דברי הרב נ"ר. ואם דברי רבינו וגרסתו עקר עלה לנו תירוץ לקושייתנו שהקשינו למעלה, (דכשהמבטל) [דכשהמבטל] בה שלמים אחר חטאת מביא קדשים לבית הפסול דאוסר שלמים אלו לזרים ולנשים, ומעתה לא תקשי לן מידי, דכיון שהגעלה מיהת עושין בין חטאת לשלמים הרי אין השלמים נאכלים כחומר חטאת אלא בתורת שלמים, וכדתנן אם אין בו נותן טעם אין הקלין נאכלין כחמורין. אלא דקשיא לי טובא לגרסתו של רבנו נ"ר שא"כ לדברי רבא הגעלה נמי בעינן, ומשום הדין טעמא דלא ליתן טעם ראשון בשני, אם כן מאי קשיא ליה לתלמודא תינה שלמים וכו' אלא חטאת כיון דליום ולילה מתאכלא כי מבשל בה האידינא חטאת והדר מבשל בה למחר שלמים או חטאת (כי) קא פליט נותר דחטאת דהאידינא בחטאת ושלמים דלמחר, וכי פליט להו מאי הוי, והלא מאי פליט לא הוי נותן טעם דמשהו הוא דפליט להו בתר דעביד להו הגעלה ולא הוי נותר ולא פסול. ומיהו מאי דקשיא ליה לרבינו נ"ר דאי לא עביד להו הגעלה יביא שלמים דהאידינא לבית הפסול כד שלים זמן החטאת, ודאי צריכא עיונא. ולדידי קשיא לי אמאי לא פריק להו רבא לעולם כל יום ויום נעשה גיעול לחברו כדאמרית, והגעלה דקתני דאי מבשל בה האידינא [חטאת] ובעי לבשולי ביה למחר חטאת או שלמים פליט בהו חטאת דהאידינא והוה ליה נותר, והשתא דעביד בהו הגעלה תו לא הוי נותר דלית ביה נותן טעם, וצריך לי עיון:

6. ריטב"א על מסכת עבודה זרה דף ע"א

הא תינה שלמים דכיון דלשני ימים מתאכלי מקמי דלהוי נותר ביום השלישי נעשה גיעול ביום שני הקשו בתוס' אמאי ניחא שהרי ממעט זמן אכילת שלמים שלמחר שקבלו פליטת שלמים דהיום ואינן נאכלין אלא למחר כזמן שלמים דהשתא ואסור למעט זמן אכילת שלמים לפי שמביא קדשים לבית הפסול ותירצו דכיון דלמחר היתרא הוא אין לחוש לכך דהוה ליה נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא שהוא מותר דהכא בליעת השפוד דהיום הוי חד נותן טעם וכשחוזר ופולט בקדשים דמחר הוי נותן טעם בר נותן טעם ושוב אין לחוש לו ומיהו הא דאמר' בסמוך לא צריכא דכי מבשל בה חטאת האידינא הדר מבשל בה האידינא שלמים דכי הדר בשיל בה למחר חטאת או שלמים חטאת דלמחר ושלמים דהאידינא בהדי הדדי שלים זמנייהו ז"ה ודאי קשה דסוף סוף הרי יש בשלמים טעם בשר חטאת וממעט מפני כן אכילת שלמים ומביאן לבית הפסול לפי שהשלמים נאכלים לזרים ולנשים ולעבדים ועתה מפני טעם החטאת שבהם אינם נאכלין אלא לזכרי כהונה כדין חטאת וכדאמרין במסכת פסחים יקדש להיות כמוה שאם פסול' היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחומר שבה ובהא לא שייך טעמא דנותן טעם בר נותן טעם שלא נאמר זה אלא היכא דתרוייהו היתרא אבל הכא איסורא איכא שהחטאת אסור לזרים ולנשים ועבדים כחתיכת איסור תורה ובתוספות ז"ל לא תירצו בזה כלום מפני שהם סבורין כי לדברי רבא כל יום ויום נעשה געול לחברו ואין צריך שום הגעלה וכדאשכחן דגרסי בנוסחי דידן וכן היא בפירושי רש"י ז"ל א"ה הגעלה נמי לא תבעי קשיא וכן הגירסא בפ"ר ר"ת ז"ל ולפי אותה גירסא האמת שאין תירוץ לקושייתנו אבל מ"מ הגירסא הזאת קשה מאד בעיני דהא קתני השפוד והאסכלה מגעילין ועל המלה הזאת שקלו וטרו אמוראי לישב אותה ועלה אתא רבא לפרושי והיכי משבש לה דלפום אוקמתיה לא נבעי הגעלה ואילו תנא תני מגעילין ואם כן הרי רבא משבש לנו המשנה ההיא יותר מן האמוראים הראשונים בגמרא ודברי אב"י שסתר הוא את דבריו וכיוצא בזה לא מציינו בשום מקום ואין לך לומר דרבא סובר דמשום געול דכל יום ויום תני תנא מגעילין דהא לא משמע לישנא דמתני' הכי כלל ועוד דאם כן היכי פרכינן ליה להאי נוסחא הגעלה למה לי מעתה אפשר לגרוס הגירסא הזאת ויעלה דברי רבא כהוגן דרבא הכי קאמר דמשום הכי סגי גבי קדשים בהגעלה משום דבלאו הגעלה איכא גיעול של כל יום ויום. ומעתה יש לנו תירוץ לקושיית התוס' דאין כאן חשש טעם חטאת בשלמים עד שיהיו שלמים נאכלים אסורין שלא לזכרי כהונה דכיון דאיכא הגעלה בנתים שוב אין כאן כדי נתינת טעם וכל שאין בראשון כדי נותן טעם בשני אינו נאכל כראשון החמור אלא השני מבטל את הראשון וכדתנן בהדיא פרק דם חטאת בשל בו קדשים וחולין או קדשי קדשים וקדשים קלים אם יש בהן נותן טעם הרי הקלין כחמורין וטעונין מריקה ושטיפה ונפסלין במגע ואם אין בו נותן טעם אין הקלין נאכלין כחמורין עד כאן. וכן פירש הרמב"ן ז"ל. ואי ק"ל כיון דאמרת דרבא מאי דקאמר דכל יום ויום נעשה געול לחבירו בהדי הגעלה הוא דשרי אם כן מאי ק"ל לתלמודא מעיקרא דקאמר תינה שלמים כו' עד קא פליט נותר דחטאת דהאידינא בחטאת ושלמים דלמחר דהא אמר' דמאי דפליט לא הוי נותן טעם דמשהו הוא דפליט ולא הוי נותר ולא פסול לזה הקשה רבינו הרשב"א נ"ר ונראה לי לפי עניות דעתי שהתלמוד סובר שלא אמרו שאם אין בו נותן טעם שהוא מותר אלא לענין קדשים קלים וקדשים חמורים דסוף הכל יש בו צד היתר אלא שאין אכילתן שוה אבל לגבי איסור נותר וכיוצא בו שאין בו היתר לשום אדם אין לנו לבטל איסורו כלל עד שיהא לו הכשר גמור ככלי מדין וזהו מה שחדש רבא ואמר כל יום ויום נעשה גיעול לחבירו והתלמוד הקשה דהניחא לגבי חברו אבל מה נאמר לענין איסור נותר דבשלמא שלמים

בשלמים ליכא איסור נותר ואסקא רבא כי קתני מגעילין היינו בדיעבד באנפא דליכא איסור נותר וכדפריש ואזיל ולא באה הגעלה אלא כדי שלא למעט זמן אכילתן וגם שלא יהיו החמורין נאכלין כקלין וכן היה לשונו של רבא מוכח אלא שהתלמוד בא ופירש דבריו כנ"ל. ויש שהיו סבורין לדקדק משמועתינו שאם בשל אדם חלב בקדרה של מתכת ובשל בו א"כ ירק שמותר לחזור ולבשל בה בשר בו ביום שכבר נגעלה בבשול הירק והירק היה היתר משום נותן טעם בר נ"ט וכדאמרין הכא דכל יום ויום נעשה גיעול לחברו וגם מורי הרא"ה ז"ל היה מבעלי סברא זו ולפי מה שכתבנו אין לומר כן ודוק ותשכח:

7. שערים מצויינים בהלכה

✓ **הכא היתירא בלע הכא איסורא בלע. מכאן כתבו כמה פוסקים להקל בענין הגעלה**

בפסח, דבשעה שנבלע בו החמץ היה היתר, ויש חולקין וסוברים דחמץ לא מיקרי היתירא בלע, ועי' בב"י וברמ"א (או"ח סי' תנא ס"ד) ובמג"א (שם ס"ק יא) ובמשנ"ב (שם ס"ק כח, וס"ק לב).

8. שו"ע אורח חיים - סימן תנא

(ג) סכינים מגעילין בכלי ראשון ומותרין. וכלי ראשון נקרא שהרתיחו בו מים על האש, אפילו אינו עתה על האש רק שעודנו רותח. וקודם ההגעלה צריך לשופם יפה במשחזת או ברחיים להעביר כל חלודה שבהם קודם הכשרם. הילכך אם יש בו גומות ואינו יכול לנקותו יפה, אין מועיל לו הגעלה (פי' הפלטה שהכלים פולטים האיסור שבהם והוא מלשון שורו עבר ולא יגעיל) (איוב כא) לבד וצריך ליבון במקום הגומות: הגה - והנזן של סכינים אין לה תקנה בהגעלה ואסור להכניס בה הסכין, בפסח (מהרי"ל):

(ד) כלים שמשתמשים בהם על ידי האור כגון שפודים ואסכלאות וכיוצא בהם, צריכים ליבון; והליבון הוא עד שיהיו ניצוצות ניתזין מהם: הגה - ויש מקילין אם נתלבן כל כך שקש נשרף עליו מבחוץ (מרדכי סי' פ"ז והגהות מיימוני פי"ז מהלכות מ"א). ונוהגין כסברא ראשונה בכל דבר שדינו בליבון, אבל דבר שדינו בהגעלה, רק שיש בו סדקים או שמחמירין ללבנו, סגי בליבון קל כזה. חצובה צריך ליבון (מהרי"ל):

(ה) כלים שנשתמש בהם בחמין, כפי תשמישן הכשרן, אם תשמישן בכלי ראשון, כגון כף שמגיסין בו בקדירה, צריך להכשירן בכלי ראשון; ואם תשמישן בכלי שני, הכשרן בכלי שני; וכלי שמשמשין בו בעירו שמערה מכלי ראשון, לא סגי ליה בהכשר דכלי שני אלא צריך לערות עליו מכלי ראשון: הגה - כל הכלים שיש בהן סדקים או גומות או חלודה והוא בתוך הכלי ולא יוכל לנקרן ולנקותן, אין להגעילן וצריכין ליבון במקום הסדק והחלודה (רשב"א בתשובה):

(ו) כל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישן; הלכך קערות אע"פ שלפעמים משתמשין בהם בכלי ראשון על האש, כיון שרוב תשמישן הוא בעירו שמערה עליהן מכלי ראשון, כך הוא הכשרן: הגה - ויש מחמירין להגעיל הקערות בכלי ראשון (טור בשם אבי העזרי ומרדכי פ' כל שעה ותוספות סוף מסכת ע"א), וכן הוא המנהג. וכן בכל דבר שיש לחוש שמא נשתמש בו בכלי ראשון, כגון כפות וכדומה לזה (הגהות מיימוני פ"ה ואגור). ויש מחמירין להגעיל כל כלי שתיה אעפ"י שתשמישן בצונן, משום שלפעמים משתמשין בהם בחמין (רבינו ירוחם); וכן הוא המנהג להגעילן, ובדיעבד סגי להו בשטיפה. וקערות גדולות שלא יוכל להכניס תוך כלי ראשון, יתן עליהם אבן מלובן ויערה עליהם רותחין מכלי ראשון, והוי ככלי ראשון. וכן כל כיוצא בזה. ויעביר האבן על כל הכלי, שאז מגעיל כולו (מרדכי פ' כל שעה והגהות מיימוני פ"ה ואגור ואיסור והיתר הארוך כלל נ"ח):

9. משנה ברורה סימן תנא

(כח) צריכים ליבון - אקדים הקדמה קצרה ויצטרך בכמה מקומות. דע דאיתא בגמרא דדוקא דבר איסור הנבלע בכלי ע"י אור צריך ליבון אבל דבר היתר הנבלע בכלי ע"י אור אף שאח"כ נאסר כגון בשר קדשים שצלהו בשפוד ע"ג האור אף שלבסוף נעשה הבליעה בשפוד נותר אפ"ה הכשרו של שפוד זה די בהגעלה ונחלקו הפוסקים לענין חמץ הבלוע בכלי י"א דזה ג"כ מקרי היתירא בלע שבאמצע השנה כשנבלע החמץ של המוליית"א בשפוד היה היתר וע"כ סגי בהגעלה ולדידהו כל כלים שתשמישן ע"י אור לענין פסח די בהגעלה וי"א דוקא נותר שבעת הבליעה לא היה שם נותר על הבשר כלל לכן נקרא ד"ז בשם היתירא בלע אבל חמץ דבעת השתמשות השפוד בחמץ היה שם חמץ על הבליעה ועכשיו ג"כ שמו חמץ אלא שעתה נתעורר האיסור למפרע על שם חמץ זה לא מקרי בשם היתירא בלע דחמץ בלע בתוכו וגם עכשיו הוא חמץ ובכלל

איסורא בלע הוא וצריכין ליבון (לג) ולזה הסכימו רוב הפוסקים וע"כ פסק המחבר כוותיהו (לד) ומ"מ אין ללמוד מדין זה למקומות אחרים דלפעמים היכא שיש עוד צדדים להקל מצרפינו ג"כ לזה דעת הפוסקים דס"ל דחמץ מקרי התירא בלע:

(לב) ונוהגין כסברא הראשונה וכו' - דלדינא (לו) עיקר כדעת המחבר דחמץ מקרי איסורא בלע וע"כ צריך ליבון טוב שיהו ניצוצות נתזין ממנו ואפילו בדיעבד יש לאסור אם נשתמשו בו בפסח בעוד שלא ליבנו אותו כ"כ או ע"י הגעלה [ט"ז ומ"א] אכן (לז) במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט והוא אינו ב"י מעת שנשתמשו בו החמץ יש לסמוך בדיעבד על הפוסקים דסוברים דחמץ מקרי התירא בלע ודי במה שהכשירו בהגעלה או בליבון קל:

10. שערים מצויינים בהלכה

הדר דצה עשרה זימני בארעא, פסק הב ליה למר יהודה. מבואר מכאן דגוי יכול להכשיר אם ישראל עומד על גביו ורואה. וכ"כ המאירי שכל הכשר הנעשה בידי גוי וראה ישראל הוכשר, שהרי אתרוג זה ע"י גוי נחתך וע"י גוי הוכשר הסכין, דבהכשר כלים אין אנו צריכין אלא לפליטת איסורו ויעשה מי שיעשה. וע"י בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ב סי' מא) בענין בית חרושת שעל פי הוראת הממשלה צריך להגעיל ברותחין כדי שלא

ולענין טבילת כלים ע"י גוי, כתב המאירי דאינה כלום, שזה מצוה מצד עצמו ואינה נעשה ע"י גוי. אבל הב"י (י"ד סוס"י קכ) כתב בשם הרשב"א (ח"ג סי' רנה) דלגבי טבילת כלים לא בעי שליחות, וכל היכא דלא בעי שליחות אפי' טבילת נכרי למה לא תעלה כו'. [ובשו"ע (שם סט"ו) פסק, אם הטביל כלים ע"י עכו"ם עלתה להם טבילה] וע"י בטו"ז (שם

11. שערים מצויינים בהלכה

הדרן עלך השוכר את הפועל וסליקא לן מסכת עבודה זרה. כתב בסה"ק דברי אמת [להגה"ק מלובלין, בסוף ליקוטי כתובים] לפרש עפ"י מאמר רז"ל במס' סנהדרין (פ' חלק) דכשיעבדו ישראל מאהבה אז הוא דורו של משיח, וכמש"כ בסה"ק אור החיים עה"כ (שופטים יט-ח, ט) "ואם ירחיב ה"א... ונתן לך את כל הארץ... כי תשמור... לאהבה את ה"א", ותנן במס' אבות (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, וזהו הדרן לשון תשובה [הדר ביה] עלך השוכר את הפועל רק כמו בן העובד מאהבה, ולא בשביל קיבול שכר [אע"ג דממילא יתן השי"ת שכר], ואז תהי' הגאולה כנ"ל, וסליקא לה מסכת ע"ז כי האלילים כליל יחלפו ואז אהפוך כו' לעבדו שכס א' במהרה בימינו.

להצרות שזעקו מחמת אימת גזירת המן.

ורואים מזה שגוף הצרה חלק מהנס ובזכרונה יש זכרון הנס, שהרי אין הצרה ענין מקרה אלא בהשגחה עליונה שרצונו ית"ש לגלות כבוד שמים ע"י הנס, והצרה הקודמתו היא הקדמה לעצם ההצלה והגאולה. ועל דרך זה מצינו (ברכות נד.) הרואה אבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק מברך ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, אף שעצם הנס היה "ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב" (בשלח יז, יג) וישיבת משה רבינו על האבן היתה השתתפות בצער הציבור (עי' תענית יא.) ואם כן למה יתן שבח והודאה על ראיית האבן, אלא שאף שבהשגתנו מתחיל הנס בתחלת ההצלה, הנה באמת גם הצרה חלק ממעשה הנס, ובהגלות הנס רואים שגם הצרה היתה התגלות אלהים. [ועי' בדברינו בפרשת בשלח על פסוק (טו, יא) מי כמכה וגו']. והערני ח"א שיובן בזה מאי דת"ר (שבת יג:) מי כתב מגילת תענית אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו "שהיו מחבבין את הצרות".

וזהו "וזכרת כי עבד היית במצרים",

שגם זכרון העבדות זכרון הנס הוא, והתחלת ההגדה היא "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", וכן אכילת מרור שהיא זכר ל"וימרו את חייהם" הרי גם היא חלק מזכרון הנס והשבח וההודאה של ליל הסדר. ויש ללמוד מזה לענין מאמרם ז"ל (ע"ז ט.) תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי העולם שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח בעונותינו שרבו יצאו מהן מה שיצאו מהן, ע"כ, שגם מה שיצאו מהן הם חלק משני אלפים ימות המשיח, והיינו שכל הצרות והענויים המשונים שעברו על ראשי עם קודש הם חלק מביאת המשיח, ובשוב ה' את שיבת ציון במהרה אז נראה ונבין נסי השגחתו ית' גם בקושי הגליות. (מבה"ש)

הא לחמא עניא

כתיב וזכרת כי עבד היית במצרים (דברים ה, יד) ולכן מצוה עלינו לזכור העניות והצרות שסבלנו במצרים. לבאר הזכירה הזאת נקדים מאמר רבי יהושע בן לוי (מגילה ד.) חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, וברש"י זכר לנס שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה, עכ"ל. ותמוה שאין זה זכר לחנס אלא זכר

בית השואבה

דאיתא התם 'אמר ר' עקיבא מנין לעבודה זרה שמטמאה במשא כנדה שנאמר וגו'⁸⁶. וגם מצינו בהרבה מקומות בנ"ך שמדמין הנביאים להעובד ע"ז לטומאת נדה דוקא⁸⁷. והדמיון צריך ביאור, דמהי השייכות של עבודה זרה לנדה יותר מלשאר כל הטומאות?

ובביאור הענין נראה, דידוע דדם הנדה מתהווה מן הביצים של רחם האם, שכל חודש ביצה חדשה מיוצרת ומוכנת לקבל זרע האב, ונעה ממקורה ובאה דרך צנור קטן לקראת הזרע וממתנת שם. וכשלא בא הזרע אצלה, הולכת הביצה לאיבוד ולעיפוש. התהליך הזה, כלומר ההכנה לדבר נשגב שהולכת לאיבוד, מביאה טומאת נדה על האשה⁸⁸. וכך היא ענין העבודה זרה, שהיא הכנת שכל האנושי להשגת האלוקות ע"י דרישה בדברים נשגבים, וטרם שהבריק בו אור האמת הוא סר מן הדרך, והכל מבוזבז והולך לאיבוד ואינו משיג כלום, וממילא טומאת

נדה יורדת ואדוקה בו. וזה ה' תרח אבי אברהם, שמתחילה ה' עובד ע"ז וטמא טמא יקרא, ובאחרית ימיו טיהר עצמו כשהכיר את בוראו וחזר בתשובה.⁸⁹ (כתבים)

אברהם אבינו כאילו הוא המתחיל בהקדושה. (מבה"ש)

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו תרח אבי אברהם ואבי נחור וגו'

יש שדקדקו דמה שאמרו מתחילה עובדי ע"ז היו (ולא סתם 'עובדי ע"ז היו אבותינו') בא לרמז להא דאמרו חז"ל⁸³ דתרח עשה תשובה. ולפי שיטת רב במס' פסחים⁸⁴ דהדין של 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח' נאמר על מה שהיו אבותינו עובדי ע"ז צריך לומר דאף דלבסוף גם תרח ה' מאמין בה', מ"מ מתחילה, כלומר מקודם לכן, עובד ע"ז היה. ואין לך גנות גרועה מזה, דאביו של אברהם אבינו היה עובד ע"ז. והנה לא מצינו בדברי חז"ל פרטים על מה שגרים תשובתו של תרח. ומסתמא שהשפיע עליו אברהם אבינו כל ימי חייו, עד שלבסוף גם הוא הכיר את בוראו והשליך הע"ז מעליו.⁸⁵ (כתבים)

ואגב נבאר משנה במס' שבת

83. ב"ר פרשה ל' ס"ד' (ומובא ברש"י בראשית ט"ו ט"ו). ועל בדברי רבנו בספר מעב"ה פ' לך לך (שם י"ב א') שמוכיח שתרח עשה תשובה קודם היות אברהם בן ע' שנה (ודלא כדברי הרמב"ן עה"פ 'וימת תרח בחרף' (שם י"א ל"ב) שפלי שחזר בתשובה רק בשעת מיתתו.